

Literaturbideak

Iñaki ZUBELDIA

Sarrera

Beti esan ohi da pertsona bere herriaren, bere ingurunearen eta jaso dituen tradizio eta ohituren mendeko dela. Ez dela gauza bera Afrikako baso tropikaletan edota Alaskako eskimalen eremu elurtuetan jaiotzea eta biziitzea. Ingurumenak, orografiak, klimak eta herri bakoitzeko ohiturek eta tradizioek gure izaeran eta mundua ulertzeko eran zerikusi eta eragin zuzena dutela. Eta idazleak ere, pertsona direnez, bizi izan duten haurtzaroaren mendeko eta euren izaera zizelkatu duen ingurumenaren eta paisaiaren oinardeko dira.

Horregatik edozein autoreren obra ulertzeko oso garrantzitsua da autoreak izan dituen influentzia guztiak aztertzea, bai literarioak eta baita bizitzari dagozkionak ere.

Eta horretara dator LITERATURBIDEAK programa, euskal idazleen eta Euskal Herriarekin zerikusia izan duen hainbat idazleren literatura baloratzeko ikuspegi berri bat eskaintzera. "Egitarau honen xedea gure kultura eta literatura bera modu berrian erakustea da", dio programa honetako azalpen orri batek. Eta jarraitzen du: "Literatura fikzioarekin lotu ohi da. Baina fikzioak sarritan errealitytetik sortu ohi dira. Errealityte hurbila dugu dudarik gabe literatura gure herrian. Programa honekin gure klasikoak, gure idazleak, non eta zelan bizi izan ziren ikusiko dugu."

Zer da Literaturbideak?

LITERATURBIDEAK, beraz, proiektu berria eta ezberdina da. Bidaia hauen bidez Euskal Herriko ikasleak idazlearen jaiotetxea, bizi izan zen herria, eskualdea ezagutzera joango dira. Idazlearen gertuko

datuak ezagutuko dituzte: zein familia motatakoa zen, bere haurtzaroa nolakoa izan zen, herri horretan zelako ohiturak zeuden eta dauden, tradizio berezirik gordetzen den (mitoak, kondairak edo leiendak, ohitura bereziak, erritoak, jaiak, sineskerak...). Posible den kasuetan idazlea ezagutu zuen jendearen iritzia ere jaso liteke. Bere bizibidea, ohiturak, maniak... ezagutu.

Helburuak

- Ikasleei gure kultura eta literatura baloratzeko beste ikuspegi bat eskaintzea. Gure kultura eta literatura modu bisual batez eskaintzea, egileak ezagutu zituen paisaiak ikusiz eta hark sentituko zuena sentitzen ahaleginduz.
- Idazleak non eta nola bizi izan ziren ikusaraztea, ingurune horrek bere obran eraginik izan duen aztertzen ahaleginduz.
- Idazlearen jaiotetxea edo jaioterria, bizi izan zen herria edo herriak, haren ingurune hurbila... ezagutzea.
- Kultura eta literatura ezagutzeko beste bide bat eskaintzea.

Eskaintzen diren bost ibilbideak

1.- *Sarako eskola eta Axular – Barojatarrak*

Literatura abentura da, bidaiak, misterioa. Literatura bizitza da. Eta horixe bera ikusi, ukitu eta dastatuko dugu txango honetan: abentura amaigabeko istorioak, barne eta noranahiko bidaia misteritsuak, bizitzaren ortzadarrak.

Barojatarrak, Axular eta Sarako eskola izango ditugu ardatz. Ardatz eta aitzakia, horietatik abiatuta testuinguru zabalagora joko baitugu.

Beran hasiko da gure ibilbidea. Bidasoa ibaiaren bazterrean dago herria, Gipuzkoa eta Lapurdiren arteko mugan, eta horrek, neurri batean, baldintzatu egiten du: Bera kontrabandisten herria da. Bera-tarrek oso aspalditik erabiltzen duten mugak suposa dezakeen pagotxa negozioa egiteko. Eta kontrabandisten guneak, beti, istorio iturri oparo.

Beran du gune Barojatarren familiak, Itzea jauregian. Aipatu bezala, mugako herria izanik, erraz ulertzen da Pio Barojaren gai nagusietako bat: bazterrekoena, legearen ertz lausoetan dabiltzan pertsonaia. Eta, nola ez, abentura eta ekintza.

Beste Barojatar ospetsu batek, Julio Caro, antropologia aldera joko du. Telesforo Aranzadi eta Aita Barandiaran bezalako maisu ezagunak izango ditu Julio Caro, eta euskal etnografia, mitologia eta historiari izugarritzko ekarpenak egingo dizkio.

Guk margolan hori guztia arakatuko eta kuxkuxeatuko dugu. Eta, zuzenean, hurrengo urratsarekin egingo dugu estropezu. Julio Caroren grinetako batean murgilduko baikara: euskal mitologia.

Nork ez du Zugarramurdiko kobazuloen berri? Lurrerako sargune hauek izan ziren, baita ere, eta ezinbestean, kontrabandisten ezkuta-leku eta babesleku. Baina ez, ez ziren horregatik ezagutarazi. Inkisizioa lagun –horrela esan badaiteke–, laster zabaldu zen Zugarramurdi izena munduan barrena. Kristautasun azalaren azpian, herriak gogor eusten zien milurteko sinesmenei: arbasoak, izaki mitologikoak, sorgintasuna, leizeak eta konjuruak. Beldurrek eta ulertezintasunek zorigaitza ekarriko dute, ordea, Zugarramurdira: 300 pertsona salatuko zituen inkisizioak, sorginkerietan ibiltzea egotziz.

Zer sinesten zuten gure arbasoek? Zenbateraino ziren egia salaketak? Sorgintasanak –ezin sorginkeria esan– ba ote dirau? Saiatuko gara galdera horiek erantzuten, eta geure mitologiako hainbat pasarte bizitzen. Leku aproposa –oraindik ere– Zugarramurdi, magia oihartzunak entzuteko. Nahikoa begiak zabaltzea, arnasa hartzea, ohar-tzeko!

Sarara joko dugu gero. Herri honek lilura bikoitza agertuko digu. Alde batetik, euskal literaturgintzan bizi izandakoak. Bertan jaio baitzen Sarako Eskola –non bestela, ezta?–, Axular handia buru. Bertan altxatu zen, zalantzarik gabe, euskaingintzaren gailurretako bat. Sarako Eskola osatzen zutenen sortze-lanen, itzulpenen, moldaketen prosa euskal literaturaren goi-muturretako bat bihurtuko dira. Axular, Haranburu, Haraneder, Materre... A zer nolako koadrila! Eta Saran zutik dirau, oraindik, Axularren etxeak. Bisita txiki bat egingo diogu.

Beste alde batetik, eta berriro, lurraren erraietara joko dugu. Euskal mitologian, Lurrak –horrela, maiuskulaz– berebiziko garrantzia dauka (bidaia honetan oso garbi ikusiko dugun moduan). Lurra

Eguzkiaren zein Ilargiaren ama da, eta bere barne-igarobideetan bizi dira izaki mitiko asko eta asko. Lurraren erraietara joko dugu.

Sarako leizeak ere merezi baitu. Bertan, historiaurrea neurri handi batean hurbiltzeko asmoz, erakusketa ikusgarri bat dago antolatuta. Nola bizi ziren kobazuloetako gizakiak? Eta lehen artistak? Sua, trikuharriak, harrespilak... Zergatik, oztopo izugarriak oztopo, irauteko –sortzeko!– behar eta irrika hori? Zergatik gizakia gizaki?

Bukatzeko, Larrun mendiko tontorrera igoko gara, trenez. Donostia zein Baiona erakusten dituen gailurrik altuena da (905 m). Mendi honek badu zer kontatua, hamaika kontrabandista eta iheslari-
ren gun e izan baita.

2.- Gabriel Aresti Bilbon

Literatura etxe ondoko kale kantoian zure belarrien zain den musikaria da, edota lorategiko bankuaren ertzetik usoei so bizi den gizona.

Literaturak ke distira du eta farola usaina. Goizero tranbia hartzen du lantokira joateko eta Plaza Biribiletik pasatzen denean Diego Lopez de Harok agur egiten dio eskumako eskuarekin, ezkerrekoarekin kaskoari eusten diolako.

Begoñako Ama Birjina zain dauka San Anton zubian, hiriko armariaren paisaia berarekin erretratu bat ateratzeko Ibaizabalen islari. Casilda Iturrizarren parkeko belardi batean etzan eta Santimamiko lehoien orroak entzuten ditu. Literatura hiria da. Literatura Bilbo da.

Txango honetan Euskal Herriko hiririk handiena ezagutuko dugu. Bilbo portuarekin lotuta dago halabeharrez. Bere historia itsasadarrekin eta merkataritzarekin batera doa: Gaztelako artileak Herbehere-tara iritsi behar zuen eta arrantzale portua herri merkatarari bihurtu zen. Industrializazioak, gerora, herria hiri bilakaraziko zuen. Labe garaiak, meatzaritza, ontziolak... handik abiatuko gara gu ere. Euskaldunako zubi ondoan oraindik azken garabien ispilua ageri da uretan, Gabriel Arestik Zorrotzako portuko kontulariak ezagutu zituen ur ber-tsuetan.

Lauaxeta hil eta mende laurden eskasera jaio zen hirian, euskara galdu berriko familia karlista baten baitan. Gurasoek errieta erderaz egingo zioten arren, Arestik poesia idazten du –besteak beste– eta euskaraz egiten du, ikasitako euskarari, oraindik batu gabe dagoen

euskara batuan. Bi hizkuntza horien arteko zubi lanean jardun zuen bere bizitzaren zati handi batean, Bilboko Zubizuri zubiak bi mundu lotzen dituen bezala.

Hala ere, asko izango dira bizitzaren ibilbide luzean ezagutuko dituenak. "Erakorrera" handikotzat zuen bere burua eta artearen erakargarritasuna sarritan bururatu zitzaion hitzetik olerkera. Basurtun zegoela Oteizari mintzo zitzaion goitik beherako esaldiak idatziz, telebistatik erosteko patrika zuloak uxatzen zituen artean.

Ibaizabalen gora Bilboko udaletxera iritsiko gara, Arestiren ustez herritarren ahotsaren oihartzun izan beharko lukeenera. Poesiaren eta antzerkiaren bidez bere ideiak gizarteratu zituen orduko frankismoaren aurka eta frankismoak eraikitako gizarte moldeen aurka. Bere baitan ditu Arestik hirian ageri diren kontraesanak: euskara galdua, aita Zornotza aldeko euskal familiako karlista, ama Kantabria aldetik etorria, emaztea ere etorkinen alaba...

Udaletxeko zubitik gora Albiako lorategietan zehar Plaza Biribilera abiatuko gara. Asko dira ikusiko ez ditugun Bilboko bazterrak, Arestik hainbestetan aipatuko dituenak bere lanetan: Zorrotza, Otxarkoaga, Karmelo, Basurtu eta antzeko auzoak; Bilbo, bai, baina langile eta etorkinen auzoak. Plaza Biribilaren txoko batean geldi eta isilik egoenez gero, berehala antzemango ditugu Arestiren beldurrak: bitzta, hizkuntza, dirua... denak ageri dira. Idazleak ez zekien zer nahi zuen, baina bazekien zer ez zuen nahi.

Nahiak eta ezinak olerkiz ez ezik, bertsoz eta antzerki hitzez ere zabaldu zituen. Arenalean Enbeitatar bertsolari handi baten eskultura txikiak haren hitz neurtu hoskideen soinua gogora ekartzen digu. Crisostomo Arriagaren "Mozart" euskaldunaren omenez eraikitako antzokiak, berriz, bere ideia eta keinuen irudia marrazten digu Boulevard kafearen espaloi aurrean.

Arestik ez zeukan Bilbotik alde egiteko asmorik, Eibarren eta Ean bere bizitzaren zenbait urrats eman bazituen ere. Etorkinek euskarren arnas berria dakarte, baina hiriak berak kutsatzen eta birmoldatzen du. Euskaltzain gisa, maldan behean zekusan hizkuntza goratu nahi izan zuen. Hala azaldu zen Arantzazuko biltzarrean, bere baitan orduz gero bizirik zegoen euskara batuaz erditu nahian. Bilbo zaharreko Zazpikaleek erakutsiko digute Gabriel Arestik maite zuen

hiriaren bihotza eta Plaza Barriko euskararen egoitzak ikasitako hizkuntzak harengan bizi zuen irmotasuna gogoratuko digu.

Gabriel Aresti Segurola 1975ean hil zen, goiztiar, baina bere hitzak bizirik daude oraindik. Inoiz oinez zabiltzala Zorrotzako portuan, Artxandan, Basurtun, Kirikiño kalean edo Bilboko espaloietan... bihurtu eta lurrean aurkituko dituzu bere aitaren etxea defendatu zuen arimaren "antiojuak".

3.- Ernest Hemingway eta Urdaibai

Ernest Hemingway (Oak Park, 1899 - Sun Valley, Idaho, 1961) XX. mendeko idazle estatubatuarretan gaur egun bizien daudenetakoa da. Hain zuzen ere, haren inguruan industria oso bat sortu eta garatu dela esan daiteke, egiatik urruntzeko beldurrik gabe. Filma, telesailak, dokumentalak, biografiak, hari buruzkoan denetarik argitaratzen segitzen da, hala Estatu Batuetan nola kanpoan ere.

Bada, 1959ko irailean Ernest Hemingway idazlea Mundakara etorri zen. Andres Untzain apaizaren hilobia bisitatu nahi izan zuen. Izan ere, Andres Untzain (Mundaka, 1895 - Bilbo, 1955) idazlearen konfesorea edo, Hemingwayk berak esaten zuen bezala, 'manager izpirituala' izan zen.

Kuban ezagutu zuten elkar abadeak eta idazleak. Honek han beste euskaldun batzuk ere ezagutu zituen. Esate baterako, merkatal ontzietako kapitain Juan Duñabeitia (Bilbo, 1998 -Bilbo, 1964). Idazlearen eta marinelaeren arteko adiskidetasunaren lekuko, Jose Maria Uzelai (Bermeo, 1903 -Busturia, 1979) artistak egindako erretratu dago (egun, Bilboko Arterder Museoa dagoena).

Ez ziren bi horiek izan Ernest Hemingway ezagutu eta adiskide izan zituen euskaldun bakarrak. Pilotariak ere ezagutu zituen, esate baterako. Eta ez zen Mundaka izan hark bisitatu zuen leku bakarra. Busturia eta Kanala bisitatu zituen. Hau dena gogoan, Mundakan 'Hemingwayren zokoa' eta 'Hemingwayren ibilbidea' egitea da gure asmoa.

Lehenarekin hasteko, 'Hemingwayren zokoa' delakoan hark izan zituen lagun euskaldunen argazkiak eta erretratuak erakutsi nahi ditugu. Erretratu eta argazkiok 'Hemingway y Urdaibai' liburuan bildu direnak dira:

Uzelaik egin zuen erretratua, lehenik eta behin, ikusi eta berehala ezagutzen baita bietako bat nor den: Hemingway. Bisitariek bestea nor den galde dezaten da asmoa. Galdera horri erantzunez datoz beste argazkiak.

Hemingway eta euskaldunak Kuban. Hainbat argazki badira, denak egile eskubiderik gabekoak.

Indalexio Tribisarrosperen erretratua eta argazkiak.

Bigarrenarekin jarraitzeko, Hemingwayren zokoko argazki eta erretratuekin batera Ernest Hemingway eta euskaldunen arteko harremana azalduko duten testuak joango dira. Testuotan garrantzia emango zaio Indalexio Tribisarrospe mundakarra Hemingwayren eleberrri 'Agurea eta itsasoa' eleberriko Santiago pertsonaia ote den ez ote den azaltzeari.

Zokoa bisitatu duenari 'Hemingwayren ibilbidea' egin dezan gonbitea egingo zaio. Ibilbidean zenbait leku aipatuko dira:

Goiko Kanean, Andres Untzain jaio zen etxea. Etxe horrexen aurrean lotu zen Hemingway Mundakara ekarri zuen autoa. Etxean oraindino ez dute ipini ezain argibiderik, baina horrela egitea ez da gaitza.

Mundakako Kasinoa, haraxe joan baitziren Untzainen lobaren bila.

Mundakako kanposantua, haraino ailegatu baitzen Ernest Hemingway.

Behin kanposantuan, bisita Sukarrietara ere luza daiteke, hantxe egoten zen eta udaldietan Juan Duñabeitia.

Hemingwayren Zokoan hark euskaldunez, euskaraz eta Euskal Herriaz idatzi zituenak jarri ahal dira. Testu horiek eskueran ditugu. Hain zuzen ere, Gernikaz idatzi zuena azpimarratuko genuke, Mundakako hilerritik ezin hobeto ikusten baita hura bonbardatzeko hegazkinak egin zuten bidea. Zoko honek turistek, bisitariek, Mundakan ez gelditzeko, Gernikara ere joateko, eta Kanalara eta Markinara baita, halaxe egiteko gonbitea izatea nahi dugu.

4.- Pasaia eta Victor Hugo

Victor Hugoren bidaia bat izango dugu ardatz eta aitzakia horretarako. Poeta handia, Victor Hugo erromantizismoaren garaian bizi

izan zen. Are gehiago, erromantizismoa eraikitzen lagundu zuen: sentimendu biziak, naturarenganako mirespena, bidaien lilura... Hugok bizi-bizi nahiko du bizi, zilegia bada horrela esatea.

Bidaiak aipatu ditugu. Horietako batean, Victor Hugok gurean amaitu zuen. Ezustean suertatu zitzaion ibilbiderik gogoangarrienetako –Hugok berak hala nabarmenduta– errepikatuko dugu hemen, aberastuz gainera.

Donostiako Ulla mendian hasi zen ibilbidea, eta horrela egingo dugu guk ere. Bista zorabiagarriak ziren –eta diral–: itsasoa, badia, itsasargia... Zein ote zen beste aldean ikusten zen herrixka hura? Hugok aurrera egingo du, jakin-minez, eta sekula ikusitako herririk liluragarrienetakoa aurkituko du bertan: Pasaia.

Pasaia: marinela-herria, abentura-herria. Victor Hugo Pasaia guztiz sorginduta geldituko da, eta behin eta berriro gorai patuko du bere idazkietan. Alde zaharrean egindako pasierak –gaur egun ere garai haietan gaudela ematen du-eta!–, batelarien kantak eta oi huak, etxeen xarma... Baina Pasaian bertan sartu aurretik, beste abentura bat ezagutu beharra dago: Blas de Lezo itsasgizon pasaitarraren etxetik igaroko gara. Marinela honen ibilerak ikaragarriak dira –sinesgaitzak, kasik!–, eta merezi du bere historia aipagarri bezain latza ezagutzea.

Gaur eguneko batelaria ere ezagutuko dugu, Pasai Donibanera pasatzeko (txangoan bertan argituko da zergatik aipatzen den hone-là).

Pasai Donibaneko kaleetan XIX. mendera egingo dugu jausi, edo lehenagora. Horrela irudituko zaigu, erdi-apurtutako telefono-kabinaren bat gorabehera. Milurteko korridore eta txoko hauen istorioak ezagutuko ditugu, eta baita Viktor Hugoren etxea izan zena ere. Ez da harrizkoa, noranahi begiratuta ere, frantziar poeta handiak liluratu bukatzea!

Itsasoa: Pasaia badia eta Pasaia bera beste ikuspegi batetik ezagutuko dugu: uretatik. Horrela, euskal izaeraren zutabeetako bat –itsasoa!– geureganatu ahal izango dugu apurka. Platako itsasargia, Victor Hugoren etxea, plazak, elizak... ez dira berdinak itsasontzitik ikusita. Edo, agian, gu geu aldatzen gara. Auskalo! Itsasoa. Zenbat istorio, agur, bihozmin eta itxaropen gordetzen dituzten ur hauek!

Ontziola itsasontzi tradizionalen ikerketa eta eraikuntza zentroa da: itsasontziak egiten dituzte... XIV, XVIII, edo XIX. mendeetan bezalakoak eta orduko teknikekin! Honela, jadanik baztertuta –edo are okerrago, ahaztuta– dauzkagun teknikak erabilia, itsasontzi baten eraikuntza zuzenean ikusteko aukera izango dugu. Geure historia sustatzeak eta berreskuratzeak geure alde baizik ezin du egin.

Azkenik, Hernani. Victor Hugo egona zen hemen ere, eta, gainera, izenburu horixe jarriko dio bere antzezlan garrantzitsuenetako bati: Hernani. Badirudi Hugok euskal lurretan bizitako eta ezagututakoak erabiliko dituela inspirazio-iturri: kultura, bizipenak, miseriak... eta izenburu gisa. Kontuak kontu, Hernaniko Santa Barbara mendixkara joango gara, bertako gotorlekua ezagutzera. Gotorlekuak badu zer esanik euskal historian, eta horretaz ere mintzatuko gara, eta ikusi egingo dugu. Karlistaldien borroketako asko harrizko hormon inguruetan –hondakinetan!– gertatu ziren. Santa Barbarako begiratoki bikainetik, egunean zehar egindako ibilbide osoaren bista ezin hobea edukiko dugu: Donostia, Pasaia, badiak, itsasoa...

Frantziako poeta handienetakoa, eta erromantizismoaren bultzatzaile ospetsuenetarikoa da Victor Hugo. "Haurtzarora liburu gainean botata egin nuen" adieraziko zuen, eta, hizki-elikadura horrek sortutako ametsak piztuta, oso gaztetatik agertu zen izugarritzko erabakitasuna –egoskortasuna?–: "Edo Chateaubriand edo ezer ez" idatzi zuen 14 urterekin –artean ezer argitaratua ez zeukala–. Eta kontuan hartu behar da Chateaubriand zela, garai hartan, literatura-ren gailurra!

Gutxira hasi zen uzta jasotzen: 15 urterekin, Frantziako Akademiak poesia bat sarituko zion. Eta idazten jarraitu zuen, zernahi literatura-olorretan. Horrela, berezko geldiezintasunak harrapatuta, obra izugarria eta anizkoitza osatuz joango da. Zer ez zuen landu?: olerkia, eleberria, drama, saiakera... eta margogintza. Bai: Victor Hugo margolaria ere bazen, eta batere kaskarra ez.

Ez zuen sekula hermetismoa bilatu. Ahalik eta jende kopuru handienarengana iritsi nahi izan zuen. Ez doa eliteen atzetik –Flaubert-i egotzi izan dioten moduan–, eta areago, arbuaiatu egiten ditu: "Jenioak ez du sekula aurrera egingo akademien barrutietan; uholdeak izua sorrarazten die: ur geldia laudatzen dute". Astuntasunik ez, beraz, baina inola ere ez kalitatearen kaltetan. Victor Hugok orekari

lanak egiten ditu prosaren argitasuna eta pertsonaien trinkotasunen artean, eta garaile ateratzen da.

Ezin ahaztu, noski, politika ere maite zuela Hugok. Gizartearen kalteak ez daude –horrela dio– gizabanakoaren borondate on edo txarraren menpe. Aldatu beharrekoa erakundeak dira, legeak, gizartearen onura bilatzeko. Horretan ere, Victor Hugo XX. mendeko filosofia sozialaren aitzindari.

5.– Jose Mari Satrustegi herri ipuinen biltzaile

Nafarroako Arruazu herrian jaio zen Jose Mari Satrustegi 1930ean, Sakanako herri txiki bilduan. Seguru txikitari entzun zituela aitona-amonen ipuinak eta horien artean San Migelen kondaira, Arruazu Aralar mendikatearen eta San Migeleko santutegiaren oinetan baitago. Hor nonbaitetik sortuko zitzaion herri ipuinak, ipuin tradizionalak jasotzeko, biltzeko eta gero txukun-txukun idazteko zaletasuna.

Arruazun hasiko genuke guk ere bidaia. Kuartelea izeneko bere jaiotetxea ikusi eta bere ipuin miresgarri horietakoren bat kontatu etxearen aurrean. San Migeleko herensugearen eta Goñiko Teodosioren kondaira zirrargarria ere kontatu daiteke hemen. Ondoren, Milikonea etxera bisita, hor bizi izan baitzen Jose Mari Satrustegi hiltzen arte.

Euskaltzaina, ipuin biltzailea, idazlea, Fontes Linguae Vasconum aldizkariaren zuzendari eta ikerketa-artikulu ugariaren egile, Euskaltzaindiako kide, onomastika alorreko buru... Euskal Izendegia liburuaren prestatzaile eta zuzendari. Satrustegik 1640 izen (689 mutilenak eta 950 inguru neskenak) biltzen ditu liburu horretan. Garai batean, Francoren diktadurapean, ipini ezin ziren izenak biltzen ditu Jose Mari Satrustegik egindako izendegi honetan eta gaur egun hain ezagun diren izenak hortik zabaldu ziren Euskal Herri osoan eta Espainian ere bai batzuk: Ainhoa, Aiora, Aitziber, Ainara, Amaia, Amagola, Arkaitz, Arritokieta, Asier, Egoitz, Eguzkiñe, Ekaitz, Eneko. Erkuden, Garazi, Garikoitz, Hodei, Ibai, Nagore, Oier, Oihan eta Oihana, Urtzi... eta beste asko eta asko.

Satrustegik herriaren jakinduria eta herriak sortutako guztia biltzeko ohitura zuen eta horren ondorioz herriak erabiltzen zituen tresna tradizionalen bilketa lan handi bat egin zuen, museo bat osatuz Arruazun. Museo hori ez dago oraindik jendeari irekia, baina

ahalegina egingo genuke museoaren zati bat besterik ez bada ikus-
teko.

Haurrentzat Satrustegik idatzi zituen ipuin bildumen eta liburuen zerrenda ere egingo genuke: Lapur zuriak (1981), Ipui miresgarriak (1982), Axelko eta Otsoko (1983), Mattin Mottela (1997), Argisenti-ko ipuinak (2002), Oihan txikiko mamuak (2003)... Liburu horietako ipuin eta istorio batzuk kontatuko genituzke...

Satrustegiren alderdi internazionalista ere azter daiteke: Armeniako laguna Vahan Sarkisian euskararen eta armenieraren artean dauden parekotasunak aztertzen ari zen Satrustegirekin batera (Argizti Armeniako pertsonaia ospetsu bat zen duela mende batzuk bizi izandakoa; Argizti, haren izenak, iluminatua, argiz betea esan nahi zuen). Japonian ere bazituen lagunak eta hara joaten zen noizean behin (Tartalo edo ziklope baten buru hezurra Japonian erakutsi zioten, kopetean zulo bakarra zuena; begibakarra ote...) Argentinan eta Hegoamerikan ere bazituen lagunak eta zientzia bideetan laguntzen ziotenak... Barandiaran, Caro Baroja, Lafitte, Villasante... lagunak zituen. Satrustegiren hilobia ikus dezakegu Arruazun.

Gero, Urdiaina txangoa. Urdiain ere Burunda eta Sakana artean dago, Arruazutik 16 kilometrora. Urte askotan Urdiainen egon zen apaiz Jose Mari Satrustegi eta hemen eta inguruetan bildu zituen euskal ipuin tradizional gehienak. Apaiz etxea eta eliza ikusi. Denborarik balego piztina inguruan dauden harizti bikainak ikusi eta bertako parajeaz gozatu.

Denborarik balego, Aitziberko Ama Birjiñaren ermitara Urdiainen eta Erkudengo Ama Birjiñaren ermitara Altsasun bisita bat egin daiteke, Satrustegiren lekurik kuttunenetakoak baitziren toki hauek. Satrustegiren herri ipuinetan askoz gehiago sakondu beharko litzateke, material egokia bilatuz eta umeei ipuin horien magia eta miresgarritasuna transmitituz.

Ondorioak

Huts egiteko beldurrik gabe esan daiteke ikasleek, bidaia hauek egin ondoren, beste modu batera ikusiko dituztela idazleak eta beraien obra. Idazlea bizi izan zen jaiotetxea eta herria ikusteak, eta hark eduki zitzakeen influentzien eragile izan zen ingurunea, jendea,

ohiturak eta bizimodua ezagutzeak ikuspegi berri bat ematen dio ikasle gazteari. Idazlearen sormen lana askoz hobeto ulertuko du orain eta begirune handiagoa izango die haren idatziei. Zenbaitengan idazle konkretu horietako baten obra ezagutzeko grina edo irrika piztuko da, eta ziur egon, askoz hobeto ulertuko du idazleak esan nahi duena. Horixe da Literatubideak programak lortu nahi duena eta horixe opa diogu guk ere: Gure literaturaren zabalkundean eragile sendo eta baliotsua izatea, gazteek gure literatura estimatu, ezagutu eta irrikaz beregana dezaten, irakurle zintzo, leial eta iraunkor bihurtuz.

Elkarrizketa

Literatubideak zer den hobeto ulertearren, erakunde horretako kudeatzaile den Jasone Gezuragari elkarrizketa egin diogu. Hona hemen Jasonek eman dizkigun argibideak.

Elkarrizketatzailea: Iñaki Zubeldia

Elkarrizketatua: Jasone Gezuraga

Iñaki Zubeldia: Zer da Literatubideak programa?

Jas. Gezuraga: Guk uste dugu Euskal Herrian gabezia bat dagoela eta, irakurtzea zaila ez bada ere eta ikasle guztiak irakurtzen badakite ere, kontzentrazio handia behar dela eta gainera liburua lortu behar dela edo liburutegi batera joan eta uste dugu deskubritu gabeko mundu bat dagoela hor, literatura, eta guk laguntzen diogu irakasleari ikaslea bidaia horretan, liuteratur bidaian sartzten..., uste dugulako irakurtzea ez dela erraza, irakurtzeko zaletasuna sortzea ez dela erraza. Ikasleak eskola garaian ez du ezagutzen idazlea, ez daki idazleari nondik datorkion inspirazioa, paper batzuen aurrean jarri eta sormena nola pizten zaion. Sormena gauza inportantea da idazlearentzat eta hau nondik sortzen den jakitea ere bai irakurlearentzat. Horregatik ikaslea hurbildu nahi dugu idazlea jaio eta bizi izan zen tokira eta imajinatu garai horretan pertsona horrek zer sentitu, zer ikusi, zer bizi... zezakeen zer kultura izan

zuen, zein erlijio motak baldintzatu zuen bere izaera, bere amak zer kontatuko ziokeen etxeko elkarriketetan... Ez da gauza bera hirikoa izan edo giro ruralekoa izan, kostakoa izan edo nekazari girokoa izan... Pertsonaia desberdinak aukeratzen saiatu gara, ez baitira berdinak Gabriel Arestiren eta Jose Mari Satrustegiren giroa eta kultura. Gabriel Arestiren aita kontablea zen, portuan harremanak zituen, itsasoko jendearekin kontaktuan bizi zen... Satrustegi, aldiz, Arruazun, jaioa da Nafarroako Arakil eta Sakana artean, nekazari giroan eta herri ipuinak eta mitoak oraindik gordetzen zituen gizarte batean. Guk nahi dugu bidaiaria, kasu honetan ikaslea, inspirazio iturri desberdin horiek ulertzera eraman. Zelan baldintza dezakeen pertsona baten bizitza inguruak, gizarteak, erlijioak, familiak... hori dena ikusarazi nahi diogu bidaiariari. Eta balore horietako batzuk gaur egun zenbait lekutan erdi galdurik daude eta guk nahi dugu konturaraztea balore horiek nolako eragina izan dezaketen idazle baten bizitzan eta sormen iturrian.

Iñaki Zubeldia: Zein dira literatur bidaia hauekin lortu nahi diren helburu nagusiak?

Jas.Gezuraga: Guretzat garrantzitsuena da literatur zaletasuna esnatztea, ikasleen irakurzaletasuna piztea. Ez dakigu gaurko gazteek zer eta nola irakurriko duten, paperean ala pantailan, baina herri baten kultura eta bizitza ezagutzeko eta interpretatzeko beharrezkoa da herri horren literatura eta idazleak ezagutztea. Herri baten historia ezagutu nahi bada, idazleak ezagutu behar dira, horiek direlako historia errealena eman dutenak. Idazlearen bidez herri baten maila sozio-politikoa, kultura, erlijioa, ekonomia... ezagutu ahal da berak idatzi zuen garaiari dagokiona behintzat. Horregatik guk bost idazle hartzen ditugu eta idazle horien bidez beren herrietako historia, nortasuna, gizarteak, kultura, erlijioa, sinetakerak, ohiturak... ezagutu ahal ditugu.

Iñaki Zubeldia: Nola sortu zitzaizuen proiektu honen ideia?

Jas.Gezuraga: Modu kuriosoan sortu zen. Barriola eta Urruzuno sariak zirela eta, ez zegoen inor euskara hutsez eta literatur ibilbideak eskaintzeko gai izango zenik. Eusko Jaurlearitzak Idazle Elkartearekin batera antolatzen zituen sari batzuk eta sari horiek bidaia modura ematen ziren. Barriola eta Urruzuno sariak deklamazio eta poesia edo narratiba sariak baziren, guk uste genuen bidaia horiek lotu behar zirela gaira. Lehiaketa literarioa bada zergatik saria (bidaia) ez da literarioa izango? Eta hortik hasi ginen egun bateko eta egun askotako bidaiak sortzen eta eskaintzen.

Iñaki Zubeldia: Ikasleek nola hartzen dituzte bidaia hauek?

Jas.Gezuraga: Ikasleek gauza asko ikasten dute. Ikasleek literatur klaseetan hainbat urtetan ulertzen ez dituzten gauzak bidaia hauen bidez egun batean lortzen dute, aditu batek azalpen egokiak eta idazlea bizi izan zen inguruan ematen dizkielako. Hau konpara daiteke nolabait futbola ulertzeko erarekin, adibidez. Norbaitek futbolaz teoria asko entzun ditzake eta jokalariei buruzko iritzi asko ere bai. Futbolaz zerbait jakingo du, baina behin San Mamesera edo Anoetako estadiora joaten bada, futbola ulertzeko era zeharo aldatuko zaio, han bizi izan duelako futboleko giroa, jokariak zelaian ikusi ditu bertatik bertara futbolekoan jokatzen beren bertute eta beren akatsekin... Literaturarekin ere uste dugu gauza bera gertatzen dela. Idazlea bizi izan zen lekura joaten denean eta haren ingurunea ezagutzen duenean, gazteak ikuspegi berria hartzen du, gauzak beste modu batera ulertzen ditu. Eta horrela uste dugu errazago zaletuko dela literaturara, gazteak idoloak behar dituelako eta modu honetara idoloaren herria, ingurumena, ohiturak, herritarrak ezagutzen ditu eta errazago ulertuko ditu idazle horren obrak eta gogo biziagoz irakurriko ditu.

Iñaki Zubeldia: Zer pauso eman zenituzten proiektu hau aurrera ateratzeko?

Jas.Gezuraga: Proiektu hau aurrera ateratzeko enpresa bat sortu behar izan genuen, Euskal Herrian ez delako horrelako

ezer egon orain arte. Eta hasieran gauza zaila da, bezeroak behar dituzulako eta bezeroak ez daude, ezerezetik hasten zarelako. Eusko Jauraritzarekin harremanetan jarri ginen, diru-laguntza guztietara aurkeztu ginen, baina zoritxarrez honelako proiektuetarako diru-laguntza askorik ez dago. Gero idazle batzuekin elkartu eta gure asmoa aurkeztu genien, proiektua apur bat bideratu eta eskola guztiekin harremanetan jarri ginen. Idazle Elkartearen bidez egin behar zen eta, nahiz eta guk sortutako proiektu bat izan, Eusko Jauraritzak, Idazle Elkartea eta gure artean bideratu genuen gure egitasmoa.

Iñaki Zubeldia: Orain arte zenbat bidaia egin dituzue eta zenbat ikasleekin?

Jas.Gezuraga: Literatur bidaiak izeneko hogeita bost bat bidaia egin ditugu orain arte. Eskolekin hamabost edo hamazazpi eta aparte eskatutako estamentuekin, Eusko Jauraritzarekin, irakasleekin ere egin ditugu. Talde bakoitzean berrogei bat ikasle joaten dira. Beraz, bederatzehun edo mila pertsona inguru joango ziren gurekin orain arte literatur bidaia hauetan.

Iñaki Zubeldia: Zer uste duzue ikasi dutela bidaia horietan ikasleek?

Jas.Gezuraga: Ikasten dute batez ere toki geografikoa ezagutzen. Ez da gauza bera Urdaibai edo Urdiain edo Bilbo edo Sara ezagutzea. Zenbait irakaslek bidaia hau har lezake eskurtsio edo txango modura, beste eskualde bat ezagutzeko. Baina umeentzat horrelako ibilaldi bat toki berriak ezagutzeko modu bat da. Askok Urdiain ez dute ezagutzen, Sara neska baten izena da, Urdaibai ez dakite zer den eta gutxiago oraindik biosfera zer den (Urdaibai "biosferako erreserba" izendatuta dago)... Gure bidaiaren bidez jakiten dute adibidez Hemingway idazle amerikar bat dela, Urdaibai inguruan ibili zela eta gero Iruñean ere bai San Ferminetan... Hori dena gero literaturarekin lotu behar da. Ikasten diren gauzak oso puntualak dira, baina oso ondo ikasten dituzte gauza puntual horiek. Euskal Herriko datu,

kondaira eta pasarte asko egun horretan berreskuratzen direla ikusi dugu.

Iñaki Zubeldia: Zer nolako ondorioak atera dituzue zeuek?

Jas.Gezuraga: Guk ikasle izandako pertsonok egin izan ditugu bidaia kolektiboak, baina ez dugu ezer asko ikasi. Adibidez, joaten zara Guggenheimerera, baina edonor joan daiteke bere kontura Guggenheimerera eta horrek ez dizu "plus" berri askorik aportatzen. Gure kasuan, bidaia literario horietan, irakaslea ere ikasle bat gehiago da eta askotan ikasleak irakasleak baino jarrera hobea edukitzen du. Ikaslea zerbait berria ikustera eta ikastera doa. Guk uste dugu horrelako bidaiak egin egin behar direla. Aurten planteatu dugu bidaia hauek zerbait kobratu egin behar direla, goizeko 10etatik arratsaldera arte joaten baitira ikasleak eta eurekin eramaten dute pertsona aditu bat, bidaia osoa prestatu duena eta azalpen zehatzak emango dizkiena. Ordaindu beharreko kopurua 4,5 Euro pentsatzen dugu izan daietekeela. Eta irakasle batek ez digu ba esaten: "Jo, zer garesti, ezta." Eta nik esan nion: "Garesti esaten diozu honi, egun osorako joanda? Badakizu zenbat kostatzen zaion eskola egun bat gizarteari? Eraikinaren egun bateko zatia konta ezazu, irakaslearen beraren edo irakasleen zatia, garbitzailea, jangela, autobusa, argiak, berokuntza, ura... joan zaitez horiek denak batzen. Nola esan dezakezu 4,5 Euro garesti dela honelako egun osoko bidaia bat antolatuta? Eskola egun batekin konparatuta ia doan ateratzen zaizue honelako bidaia bat." Eta esan beharra daukat eskola egun bat eta bestea eta bestea... antzekoak izan daitezkeela eta egun batean ikasi ez dutena hurrengo batean ikas dezaketela, baina gure bidaietan ikasi eta ikusi behar dutena egun batean egin behar dute. Guk ez daukagu aukerarik beste egun batean gauzak erakusteko. Egundateko konpromisoa daukagu eta egun horretan umeak gauza asko ikusten eta ikasten ditu eta guk hori ziurta dezakegu. Eskolak berak ez dakit hori ziurta dezakeen...

Iñaki Zubeldia: Zer esan dizuete ikastetxeetako irakasleek?

Jas. Gezuraga: Alderdi positiboak ere jaso izan ditugu irakasleen aldetik. Gu konturatzen gara irakaslea kasu askotan ez dagoela literaturan jantzia eta asko eskertzen duela honelako bidaia bat eta bidaia honetan ematen diren azalpenak. Gure gidariak pertsona jantziak eta adituak dira literaturan eta ikasleek galderak egiten dituztenean, irakasleek askotan ez dute jakiten zer erantzun. Gure gidiek badakite galdera horiei erantzuten eta beste zenbait argibide ematen ere bai. Bidaia hori espreski prestatu dute eta xehetasun gehienak badakizkitez, beraz, gai dira sor litezkeen kezkei eta galderei erantzuteko. Hasiera batean, irakasleak konpleju pixka bat izan dezake, baina gero, emaitza ikusi ondoren, berriro errepikatu egin nahi izaten du horrelako bidaia. Irakasle horientzat honelako bidaia bat literatura ikasteko baliabide ezin hobea da eta beste mota bateko material egoki eta interesgarria ere bai.

Iñaki Zubeldia: Nola baloratzen duzue zeuek orain arteko esperientzia?

Jas. Gezuraga: Guk uste dugu oso esperientzia ona dela, baina honen beste gauza askok bezala dirua behar du. Honelako proiektuekin ez duzu dirurik irabazten, baina egin egiten duzu ekarpen handi bat delako euskal kulturarako eta euskal literatura ezagutzeko. Gaur egun hiru erakunderen artean (Eusko Jaurilaritza, Euskal Idazleen Elkarte eta gu) aurrera eramaten da proiektu hau, baina guk dirua bagenu eta geuk bakarrik aurrera eramango bagenu egitasmoa, gauzak asko erraztuko lirateke.

Iñaki Zubeldia: Zer gehiago egin daitekeela iruditzen zaizue?

Jas. Gezuraga: Guk uste dugu bidaia hauekin "ruta" edo ibilbide bat egin behar dela. Askotan akonplejatuta egoten gara, baina hortxe egiten dira "la ruta del vino" edota "burdinaren ibilbidea" eta gaur egun badago baita ere "kontrabandisten ibilbidea". Bada guk uste dugu "idazle edo literatur ibilbidea" ere antolatu egin behar litza-

tekeela. Ona izango litzateke ibilbide bat literaturaren ikuspegitik ezagutzea eta ibilbide hori idazlearen ikuspegitik kontatzea. Pasarte batzuk irakurri eta janzkeragatik, deskripzioagatik... bidaiariak toki hori ezagutzea gauza interesgarria izan liteke. Honela posible da denboran atzera egitea eta garai bateko idazle baten pasarte batzuen bidez toki bat nolakoa zen imajinatzea, jendea nola bizi zen barruntatzea, gure herriko garai batzuk idazlearen ikuspegitik eta kontatzen duenetik ezagutzea. Egin liteke hiru edo lau egunetako ibilbide bat, Euskal Herriko toki geografiko diferenteak hartu eta ezagutu, jakiteko idazlearen ikuspegitik nondik gazozen eta nora goazen.

Iñaki Zubeldia: Denborarekin posible izango ote da Txomin Agirre, Mogel, Lizardi, Lauaxeta, Joxemiel Barandiaran edota Pio Baroja, Ignacio Aldecoa eta beste hainbat idazlearen figurak aztertuz bidaiak eskaintzea?

Jas.Gezuraga: Uste dugu hori egin litekeela, baina batez ere bizi ez diren idazleekin. Guk ez dugu egingo "Ezagutu Euskal Herriko eliza gotikoak" ibilbidea, baina bai interesgarria iruditzen zaigu egitea "Ezagutu ezazu Bilbo Gabriel Arestiren pasarte bidez" edo antzeko ibilbide gehiago, beti ere idazlearen pasarteak irakurritz eta aztertuz eta toki horrek idazlearengan eduki zuen eragina ezagutzuz.

Iñaki Zubeldia: Dena ez da ba erraza izango honelako bidaiak antolatzerakoan eta hainbat jende koordinatzerakoan... Nolako zailtasunak topatu dituzue bidean?

Jas.Gezuraga: Dirurik ez dagoenez, ez da erraza bidaia hauetako gidariarekin edo idazlearekin lotura sendoago bat egitea. Ezin dugu esan "urte honetan hirurogei saio izango dituzu eta saio hauekin bizitzeko adina izango duzu." Horrek eragiten du koordinazio falta handia egotea, gidaria ezin dugulako gehiago lotu. Honek konpromiso handiagoak hartzea oztokatzen du, guk ezin baitugu inorekin konpromisorik hartu jakin gabe zenbat dirurekin kontatzen dugun honelako ekitaldiak aurrera eramateko. Eta hau beti gertatzen da kultura-

rekin lotutako ekimenekin. Guk espero dugu denbora aurrera joan ahala eta proiektu hau ezagutu ahala, eskaera handiagoa izango dela eta diru gehiago eskainiko zaiela honelako proiektuei.

Iñaki Zubeldia: Beste zerbait aipatu edo azaldu nahi duzu?

Jas. Gezuraga: Lehengo idazleengandik asko daukagula ikasteko eta uzten baditugu armario zahar batean gordeta, balore asko galduko ditugula.